

ӘОЖ: 316.334.2

Р. С. Габдуалиева, экономика ғылымдарының докторы, профессор

Т. С. Ханатов, магистрант

Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Аннотация

Мақалада Батыс Қазақстан облысының әлеуметтік-экономикалық жағдайы, дамыған салалары және әр ауданның жекелеген өндірістік түрлері қарастырылған. Қазақстан Республикасының жүргізіліп отырған стратегиялық жобаларының Батыс Қазақстан облысы бойынша көрсеткіштері, даму деңгейі, тұрақтылығы.

***Түйін сөздер:** әлеуметтік-экономикалық жағдайы, жалпы өңірлік өнім, әлеуметтік-экономикалық даму, әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық,*

Батыс Қазақстан облысы Қазақстан Республикасының индустриалды-аграрлы дамыған облыстарының бірі болып табылады. Әлемдегі ірі Қарашығанақ мұнай-газ конденсаты кен орны жұмыс істейді. Республикада облыс үлесіне газ конденсатын өндіру көлемінің 99% және газ өндіру көлемінің 47% тиесілі. Мұнай өңдеу, машина жасау, кеме жасау, тамақ өнімдерін өндіру салалары және құрылыс индустриясы жақсы дамып келеді. Облыстың ауыл шаруашылығы ет (сиыр еті, қой еті, жылқы еті) және дән (бидай, арпа, қара бидай, тары) өндіруге мамандандырылған. Ауыл шаруашылығы өндірісінің салалық құрылымын талдау мал шаруашылығы басты сала екендігін көрсетеді [1].

Өңірдің әлеуметтік-экономикалық табысты дамуының негізгі индикаторы жалпы өңірлік өнімнің (ЖӨӨ) өсуі болып табылады. Облыстың индустриалдық кешенінің негізі тау-кен өнеркәсібі болып табылады (жалпы өндіріс көлемінің 90,1%), оның дамуы әлемдік мұнай нарығының баға конъюктурасына және шикізатты өндіру көлемінің ұлғаюына байланысты. 2014 жылы 2013 жылмен салыстырғанда газ конденсатын өндіру көлемдерінің 4,6%-ға, табиғи газ – 3,6%-ға ұлғайғаны байқалды [2].

Батыс Қазақстан облысы экономикасында ауыл шаруашылық өндірісінің үлесі басым. Мұнда астық егу, жайылымдық мал шаруашылығы, етті-сүтті сиыр өсіру дамыған. Облыс шаруашылығының негізгі саласының бірі — өнеркәсіп. Облыста мұнай, газ өндіру, металл өңдеу және машина жасау, тамақ, жеңіл, құрылыс материалдары, ауыл шаруашылық техникасын жөндеу, халыққа тұрмыстық қызмет көрсету, т.б. салалар жақсы дамыған. Ірі өндірістерден Қарашығанақ газ-конденсат комбинаты, “Металлист”, “Зенит”, “Металл өңдеу”, “Омега” зауыттары, жеңіл және тамақ өнеркәсібінде “Надежда” тігін-тоқыма комбинаты, былғары аяқ киім зауыты, аң терісін өңдеу, балық комбинаттары, арақ-шарап, сыра зауыты, нан комбинаты, сондай-ақ, “Жайықжылу жарық”, Оралоблгаз, “Диана”, “Орал-Алма”, “Нұржанар”, Оралагрореммаш, т.б. кәсіпорындары жұмыс істейді [2].

Облыс аудандарының аумағы өнеркәсіп және ауыл шаруашылығы салаларын дамытуға мүмкіндік беретін ресурстық әлеуетке ие.

Бөрлі ауданында ірі Қарашығанақ мұнай-газ конденсат кен орны және Ақсай бор кен орындары бар.

Зеленов ауданында Чинарев мұнайгаз конденсат кен орны игерілуде, құрылыс құмын, құмды-қиыршық тас қоспасы, сазды (кірпіштік) шикізатын, Погодаев кен орнында керамзит сазын, Цыганов кен орнында кварцты құмын барлау және өндіру жұмыстары іске асырылуда.

Облыстың Ақжайық ауданында «Сатимола» борлы-калий тұз кен орны, «Индер» кен орнында құмды-қиыршық тас қоспасы мен құм игерілуде.

Теректі ауданындағы Түксай кен орнында сазды керамзит шикізатын, цемент шикізаты бар Ақсуат кен орнында борды, Ақжайық кен орнында минералды суды және басқаларын өндіру ұйымдастырылған.

Тасқала ауданындағы Семиглавый Мар кен орнында бор, сазды шикізат және опока

қорлары бар, гидравликалық қоспа ретінде Шипов кен орнында табылған кремний сазын пайдалануға болады.

Зеленов, Теректі, Тасқала, Сырым және Бөрлі аудандарының ауыл шаруашылығы алқаптары өсімдік шаруашылығы саласын дамытуға мүмкіндік береді. Ақжайық, Бөкей ордасы, Жаңақала, Жәнібек, Қаратөбе және Казталов аудандары мал шаруашылығын дамыту үшін жем-шөптік ауыл шаруашылығы алқаптарына ие.

Өндіріс көлемінің өсімі салалар бойынша: мұнайды қайта өңдеу өнімдерін өндіру – 7,3 %-ға, басқа да металл емес минералды өнімдер – 35,9%-ға, металлургия өнеркәсібінде 2,8%-ға, машина жасау – 17,9%-ға ұлғаюы есебінен қамтамасыз етілді.

Өнеркәсіп – халық шаруашылығының маңызды саласы болып табылады және қоғамдағы өндіргіш күштердің даму деңгейін шешуіне әсер етеді. 2015 жылы Батыс Қазақстан облысының өнеркәсіп өндірісінің көлемі 1302 млрд теңгені құрады. Батыс Қазақстан облысы дамыған өңірлердің бірі болып табылады. Облыстың өндірістік әлеуеті, бұл – өнеркәсіп пен аграрлық өндірістің көпсалалы құрылымы, тиісті өндірістік қуаттардың бар болуы.

«Сыбаға» бағдарламасы жүзеге асырыла бастағаннан бері 380 шаруа қожалығы 3,8 млрд. теңге несие алып, 19,7 мың аналық мал басы мен 809 асыл тұқымды бұқашық сатып алды. 1990,5 тонна ет және ет өнімдері экспортталды. Осы көрсеткіш бойынша облыс республика бойынша алдыңғы қатарда.

Шағын және орта бизнес кәсіпорындарында экономикалық белсенді халық санының 29,5%-ы (2015 жылдың 1 қаңтарына – 98,2 мың адам) жұмыс істейді, жыл ішінде 4,9 мың адам жұмысқа орналасты. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерімен 1183,7 млрд.теңгеге тауар (жұмыс, қызмет) өндірілді, бұл 2014 жылғы деңгейден 6,1%-ға аз [3].

«Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы шеңберінде республикалық бюджеттен өндірістік инфрақұрылымды дамытуға – 657,3 млн.теңге, жекеменшік кәсіпкерлікті қолдауға 1054,8 млн.теңге көлемінде нысаналы трансферттер бөлінді. Бағдарламаның бірінші және үшінші бағыттары шеңберінде Өңірлік үйлестіру кеңесімен жалпы сомасы 9,4 млрд. теңгеге 123 жоба мақұлданды.

Облыстың құрылыс индустриясын силикатты және керамикалық кірпіш, темірбетон бұйымдары, тауарлық бетон, кеуекбетон, ағаш бұйымдары, құмды-қиыршықтас қоспалары, металқұрастырмалары, сәндвич-панель, профлист, металжабынқыштар, терезе, есік және т.б. тауарларды өндіретін кәсіпорындар құрайды. Тұрғын үй құрылысын дамыту бағдарламасын іске асыру шеңберінде 766 мың шаршы метр салынып, пайдалануға берілді.

Орта мерзімді кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық саясаттың негізгі мақсаты – бұл Қазақстан Республикасын дамытудың «Қазақстан-2050 стратегиясының» жаңа бағытын «Нұрлы Жол» жаңа экономикалық саясатын және жаңа құрылымдық экономика моделін қалыптастыруды ескере отырып, іске асыруды жалғастыру, экономиканың оң қарқынын сақтау, одан әрі өсу үшін жағдай жасау және әлемнің 30 дамыған мемлекеттер қатарына жылжытуды жалғастыру [1].

2015 жылғы Елбасының «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына жолдауы ғаламдық қаржылық-экономикалық дағдарыс жағдайында Қазақстан экономикасында құрылымдық реформаларды жалғастыруға бағытталған жаңа ауқымды даму бағдарламасы болып табылады.

Өсімдік шаруашылығы саласындағы бюджеттік саясат:

- ауыл шаруашылық дақылдарының өндірісін субсидиялауға;
- минералды тыңайтқыштар мен гербицидтерді сатып алу бойынша шығындарды субсидиялауға;
- ауыл шаруашылық тауарларын өндірушілерге су жеткізу бойынша көрсетілетін қызметтердің құнын азайтуға;
- жеміс-жидек дақылдарының көп жылдық көшеттерін отырғызу және өсіру бойынша шығындарын ішінара өтеуге;
- тұқым шаруашылығына қолдау көрсетуге;
- ауыл шаруашылығы дақылдары зиянкестерімен күрес шараларын жүргізуге бағдарланады;

Экономикалық саясаттың мақсаты – Батыс Қазақстан облысының бәсекеге қабілетті тауарлар мен қызмет көрсетулер өндірушісі болып қалыптасуға септігін тигізетін, мемлекеттік

басқарудың тиімді жүйесі бар сапалы, теңдестірілген экономикалық өсім.

Облыстың әлеуметтік-экономикалық тіршілігін жандандыруда шағын және орта кәсіпкерлік маңызды рөл атқарады. Елбасы «Қазақстандық жол – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына Жолдауында ХХІ ғасырда Қазақстанды индустриалдық және әлеуметтік жаңғыртуда шағын және орта бизнесті дамыту басты құрал болып табылатынын атап көрсетті. Сондықтан аталмыш секторды қолдауға баса назар аударылатын болады.

12 жылдық жалпы орта білім беруге көшу үшін база қалыптастыру және құру, жалпы білім беретін мектептердің жоғары саты оқушыларына көп деңгейлі бағдарлы білім беру жүйесін дамыту негізгі міндеттер болып табылады, оның нәтижесінде Қазақстан Республикасы әлемдік білім беру кеңістігіне енеді деп күтілуде.

2014 жылғы 17 қаңтардағы Президенттің Жолдауында **денсаулық сақтау** саласындағы басты басымдық алғашқы медициналық-санитарлық көмекті дамыту болып айқындалды. 2020 жылға дейінгі кезеңде денсаулық сақтау саласының негізгі міндеті профилактикалық медицинаны және денсаулық сақтаудың әлеуметтік бағыттылығын неғұрлым нығайту, сапалы және қолжетімді медициналық қызметтердің ұсынылуын қамтамасыз ету болмақ.

Осы мақсатта қоғамдық денсаулық сақтауды қорғау мәселелері бойынша сектораралық және ведомствоаралық өзара іс-қимыл тиімділігі арттырылады, профилактикалық шаралар, скринингтік зерттеулер күшейтіледі, негізгі әлеуметтік маңызы бар ауруларды диагностикалау, емдеу және оналту жетілдіріледі, электрондық денсаулық сақтау дамытылады.

Жоғарыда аталған шаралар ана мен нәресте және жалпы өлім-жітімді төмендетуге, күтілетін өмір сүру ұзақтығын арттыруға ықпал ететін болады.

Қазіргі әлеуметтік-демографиялық жағдай сақталған жағдайда облыс тұрғындарының саны 2020 жылы 660,5 мың адамды, соның ішінде экономикалық белсенді халық саны – 333,5 мың адамды құрайды [3].

Болжамды мәліметтер бойынша 2020 жылы экономика саласында жұмыс істейтіндер саны 315,2 мың адамға дейін артады, жұмыссыздар саны 16,5 мың адамды құрайды. Жұмыспен қамту бағдарламасының іс-шараларын іске асыру жұмыссыздық деңгейін 5,0% шамасында сақтауға мүмкіндік береді [3].

Жұмыспен қамтудың белсенді шараларын қолдану есебінен ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен тұратын халықтың үлес салмағын 3,0%-ға дейін төмендету жоспарлануда.

Орташа айлық еңбекақы 2020 жылы 123 765 теңге деңгейінде болжамдалуда.

Қазіргі таңда дағдарыстан кейінгі дамуда аймақтық саясаттың болашақтағы бағыты – бұл өнеркәсіп кешенінде жылдамдатылған жаһандануды қолдау, мемлекеттік билікті орталықсыздандыру, сапаны жақсарту және тұрғындардың өмір сүру деңгейін көтеру, Қазақстанда толықтай, сонымен қоса жеке аймақтарда экономикалық өсу.

Әлемдік шаруашылықтың түпқазығы – бизнес. Себебі, кез келген мемлекет сауда қатынастарын жоққа шығара алмайды. Сол сияқты біздің облысымыз да өзіндік шағын нарығы бар, кең қанат жайып келе жатқан әлемдік нарықтарға қол жеткізуді мақсат етіп отырған аймақтардың бірі. Осы тұрғыда «Мемлекеттік үдемелі индустриалды-инновациялық дамыту» бағдарламасы еліміздің жетекші елдер үлгісі бойынша жаңа жүйеге көше отырып, облысымыздың экономикалық даму бағытына жол сілтері анық.

Батыс Қазақстан облысының 2011-2015 жылдардағы даму бағдарламасын жүзеге асырудағы маңызды нәтиже – қарастырылған шараларды бюджеттендіру жолымен жүзеге асыру болып табылады. Мақсатқа жету үшін республикалық және жергілікті бюджеттің қаражаттары, сондай-ақ басқа көздерден инвестициялар тартылады. Облыста 2015 жылға дейін дамыту бағдарламасына сәйкес аудандар мен қалаларды дамытудың бесжылдық кезеңге арналған бағдарламаларының жобалары жасалып, олар облыстық құрылымдармен келісілген. Республикада жүргізілген экономикалық реформалар облыс экономикасының нақты секторының қарқынды дамуына жағдай жасады [4].

Батыс Қазақстан өңірі. Еуразиялық кеңістікте сапалы қаржылық, ауылшаруашылық, инновациялық-білім, көлік-логистикалық, сауда-дистрибуторлық, сервис-технологиялық және рекреациялық қызметтерді көрсететін халықаралық экономикалық және мәдени қарым-қатынастардың аса маңызды торабы ретінде болады.

Батыс Қазақстан облысы ауылшаруашылық өнімнің және оны өңдеу өнімдерінің аса ірі өндірушісіне, өңдеу өнеркәсібі қарқынды дамып келе жатқан өңірге, халықаралық сауда, көлік-

логистикалық қызметтер мен туризм орталығына, инфрақұрылымы дамыған және өмір сүру деңгейі тұрақты түрде өсетін аумаққа айналады.

Барлық салалардағы негізгі мәселелерді ескере келе, Батыс Қазақстан облыстың әлеуметтік-экономикасының әрбір саласына кәсіби маман тапшылығына әкеліп тіреледі. Ал, түлектердің басым көпшілігі ауылдық жерлерге барып жұмыс істеуге қаржылай ресурстардың себептерінен бас тартуда. Сондықтан, жоғары оқу орнын бітіруші түлектерге ауылдық жерлерде жұмыс жасауға үгіт насихатты күшейту керек және жас мамандарға мемлекет тарапынан берілетін қолдауларды түрлерін көбейту керек. Осы тұста ұсыныс ретінде айта кететін жағдай ЖОО бітірген түліктерді жұмыспен қамтуды күшейту. Өйткені көптеген мекемелер жұмысқа қабылдау кезінде кез келген маманның еңбек стажына көп көңіл аударады. Ал, жаңадан бітірген түлектердің еңбек стажының жоқтығына сәйкес, жұмысқа орналасуына көп кедергі келтіреді. Бұл жағдай жұмыссыздықтың көбеюіне әкеліп соқтырады. Біздің ойымызша, жас түлектерді жұмысқа орналастыруда әрбір мекемеге заңды түрде жүктесе, аз да болса жұмыспен қамту мәселесі шешілетін еді. Бұл экономиканың кез келген саласына аз да болса кері әсерін тигізеді. Сондай-ақ, мемлекет экономиканың әр саласының қолдау бағдарламаларын халыққа түсінікті түрде хасихаттау керек және олардың жүзеге асырылуын қадағалау керек.

Батыс Қазақстан облысының экономикасының дамуына барынша ат салысу керек. Сондай-ақ, мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыру арқылы, отандық және шет елдік инвесторларды тарту арқылы, облыс өнімдерін сапасын және бәсекеге қабілеттілігін арттыру арқылы, кластерлерді дамыту арқылы т.б. негізгі бағыттардың жүзеге асыру Батыс Қазақстан облысының экономикасын көтеруге септігін тигізеді.

Аймақтық деңгейде өңірдің қазіргі кездегі ұстанымы төмен, себебі Батыс Қазақстан облысымен әр түрлі бағыттары бойынша (қаржы, инновация, сауда, туризм) елімізде бәсекелестік өңірлер бар. Бәсекелестіктің жоғары деңгейі мамандандудың таңдалған салаларына неғұрлым нақты бағытталудың қажеттілігін негіздейді және дамудың іріленген салаларымен қатар, туризм немесе инновация сияқты мамандандырудың неғұрлым ықшам түрлері таңдалуы қажет.

Ойымды түйіндей келе өңіріміздегі әлеуметтік – тұрақтылық деңгейі жыл санап жақсарып келеді. Жан басына шаққанда адамдардың өмір сүру деңгейі артып, картаю жасы ұлғайып келеді. Мұның өзі халқымыздың әлеуметі жоғары жиынтықты көрсететінін айғақтай түседі. Сырттан алынатын шикізат көздері және дайын тауарларды, яғни импорттың санын төмендетіп, өзіміздің отандық тауарларды жаппай сатылымға шығарып, сыртқы және ішкі инфрақұрылымды дамытудың негізгі өзектерін тауып жатырмыз. Еліміздің өркендеуі барлық қазақстандықтың қолында. «Жұмыла кіріскен жүк жеңіл» дегендей ел мүддесі үшін, халық әлеуеті үшін аянбай еңбектене берейік.

Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеуді қалыптастыруда үлес қосу мақсатында мынандай ұсыныстар жасауға болады:

1. Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеуді мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттары бойынша қалыптастыру;

2. Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының бірден-бір құралы және өзін-өзі басқарудың нақты жүйесі – мемлекеттік бағдарламалар болып табылады. Осы орайда, шет мемлекеттердің оның ішінде нақтырақ айтсақ, Ресей мемлекетінің мемлекеттік бағдарламалар дайындаудағы тәжірибесіне де жүгіну қажет.

3. Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының нәтижесі ретінде экспортқа бағдарланған ғылыми сиымды және жоғары технологиялы өндірісті дамыту;

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 <http://www.bko.gov.kz/> Батыс Қазақстан облысының ресми сайты
- 2 «2016-2020 жылдарға арналған Батыс Қазақстан облысының аумағын дамыту бағдарламасы» Облыстық мәслихаттың 2015 жылғы 9 желтоқсандағы №29-4 шешімімен бекітілген
- 3 <http://www.stat.gov.kz/> Статистика комитетінің сайты
- 4 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан жолы – 2050 стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы, - 2012, желтоқсан.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются социально-экономической ситуация в Западно-Казахстанской области, ее развитые отрасли, виды производства в каждом отдельном районе. Приведены показатели Западно-Казахстанского региона по выполнению стратегических проектов, реализуемых в Республике Казахстан.

RESUME

The article considers socio-economic situation in the West Kazakhstan region, its developed industries, types of production in each separate region. The indicators of the West Kazakhstan region on the implementation of strategic projects implemented in the Republic of Kazakhstan are given.